

УДК 025.04:027.7:004

Вікторія БАРАБАШ

к.пед.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи

Центральноукраїнський національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМАТУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОУНБ ІМ. Д.І. ЧИЖЕВСЬКОГО

Анотація У статті досліджено особливості формату та перспективи розвитку цифрової бібліотеки ОУНБ ім. Д.І. Чижевського. Розглянуто поточний стан електронних ресурсів бібліотеки, структуру цифрової бібліотеки, функціональні можливості та технологічні рішення, що використовуються для забезпечення доступу до інформації. Окрема увага приділяється питанням організації цифрових колекцій, їх структурі та змістовному наповненню.

Ключові слова: цифрова бібліотека, ОУНБ ім. Д.І. Чижевського, електронні ресурси, інформаційні технології, цифрові колекції, користувацький інтерфейс, інформаційна безпека, розвиток бібліотек, підтримка освіти та науки, культурне забезпечення.

Abstract. *The article examines the features of the format and prospects for the development of the digital library of the Ukrainian National University of Ukraine. D.I. Chizhevsky. The current state of the library's electronic resources, the structure of the digital library, functionality and technological solutions used to ensure access to information are considered. Particular attention is paid to the organization of digital collections, their structure and content.*

Keywords: *digital library, OUNB named after D.I. Chizhevsky, electronic resources, information technologies, digital collections, user interface, information security, library development, support for education and science, cultural support.*

Сучасні технології постійно вдосконалюються, що дає змогу створювати більш функціональні та зручні цифрові бібліотеки. Це сприяє підвищенню доступності інформації для широкого кола користувачів. Дослідження цифрових бібліотек допомагає вирішувати питання, пов'язані з технологічними, соціальними та економічними аспектами розвитку суспільства, і є важливим для забезпечення сталого розвитку інформаційного середовища.

Сучасні тенденції та перспективи розвитку бібліотек у контексті глобальних інформаційних обмінів представляє дослідження В. Горового (Горовий, 2020). Автор аналізує роль бібліотек у світовому інформаційному просторі, визначаючи основні виклики та можливості, що виникають у зв'язку зі швидким розвитком цифрових технологій та інтернету. Окрема увага приділяється питанням інтеграції бібліотек до глобальних мереж, співпраці між бібліотечними установами різних країн, а також використанню міжнародних стандартів для забезпечення сумісності та доступності інформаційних ресурсів.

Дослідженню ролі електронних інформаційних ресурсів бібліотек у розвитку інтелектуального та духовного потенціалу українського суспільства

присвячено монографію О. Онищенко, Л. Дубровіної, В. Горового та ін. Автори всебічно аналізують сучасний стан та перспективи використання електронних бібліотечних ресурсів, розглядаючи їх вплив на освіту, науку, культуру та суспільне життя (Онищенко та ін., 2011).

Наукова публікація О. Бруй присвячена актуальній проблемі міжнародних стандартів для створення електронних каталогів. У цьому ключі авторка аналізує програму навчального модуля підвищення кваліфікації працівників бібліотечних установ. В рамках модуля розглядаються ключові принципи, методи та практики, що регулюють процеси каталогізації у цифровому середовищі. Програма включає теоретичні та практичні заняття, спрямовані на підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців у сфері створення, підтримки та використання електронних каталогів (Бруй, 2018).

У монографії О. Желай (Желай 2021) всебічно досліджено й узагальнено досвід функціонування електронного сервісу сучасної бібліотеки, проаналізовано ефективність інформаційно-аналітичного обслуговування різних категорій бібліотечних користувачів, зокрема представників органів державної влади та самоврядування. Особливу увагу приділено важливості вдосконалення дистанційних форм інформаційного та інформаційно-аналітичного обслуговування для підвищення ефективності суспільно-інформаційного забезпечення.

Варто назвати дослідження провідних фахівців з бібліотечної справи Кропивниччини, представлені у щорічному збірнику статей «Бібліотечна орбіта Кіровоградщини». Публікації В. Животовської, О. Ткаченко, Є. Літвінової, Н. Андрійченко, А. Русіної, Т. Колечкіної та інших знайомлять з актуальними проблемами функціонування сучасної бібліотеки, інноваціями, представляють результати соціологічних досліджень, висвітлюють важливі події бібліотечних закладів області (Бібліотечна орбіта Кіровоградщини, 2021).

Значущими чинниками розвитку та актуалізації цифрових бібліотек є, передусім, швидкий розвиток інформаційних технологій, які відкривають нові можливості для автоматизації виробничих процесів у бібліотечній сфері. Сьогодні вже маємо формат Бібліотека 4.0., що значно оптимізує діяльність бібліотечної галузі. У цьому контексті варто акцентувати на зміні формату зберігання інформації, адже електронні носії дозволяють зберігати величезні обсяги даних, зменшуючи при цьому фізичні витрати на зберігання та обслуговування бібліотек.

Цифрові бібліотеки забезпечують доступ до ресурсів з будь-якої точки світу, що є важливим для науковців, здобувачів вищої освіти та інших користувачів, які потребують оперативного доступу до наукових і навчальних матеріалів. Важливим чинником є **збереження культурної спадщини** засобами оцифровки рідкісних та стародавніх видань, що дозволяє не тільки зберегти культурну спадщину, а й зробити її доступною для майбутніх поколінь.

Новітній формат сучасної бібліотеки дозволяє потужно підтримувати науково-дослідну діяльність, надаючи інструменти для проведення різноманітних досліджень, включаючи аналіз текстів, цитування тощо.

Перевагами цифрових бібліотек, як показує досвід є глобальний доступ, що значно розширює можливості використання бібліотечних фондів; великий обсяг зберігання бібліотечної інформації; використання метаданих для детального опису та легкого пошуку ресурсів. Варто наголосити, що різноманітність форматів дозволяє активно популяризувати діяльність самої установи, адже, окрім текстів, цифрові бібліотеки можуть містити зображення, аудіо, відео, інтерактивні ресурси та інші мультимедійні матеріали.

До специфічних рис цифрової бібліотеки належать і швидкий пошук необхідної інформації. Наявні пошукові інструменти дозволяють здійснювати пошук за ключовими словами, фразами, авторами, темами та іншими критеріями.

Цифрова бібліотека удосконалює текстовий аналіз, так, є можливість здійснювати текстовий майнінг – інтелектуальний аналіз даних і ШІ, що дозволяє опрацьовувати корпус текстових документів за допомогою новітніх методів машинного навчання та обробки природної мови.

Інтерактивність та взаємодію забезпечують використання гіперпосилань та наявні платформи для співпраці.

Збереження та архівування передбачає використання різних способів резервного копіювання для забезпечення збереження даних та забезпечення доступу до інформації на тривалий час. Також слід назвати такі можливості як безпека та конфіденційність і персоналізація, яка уможлиблює створення персональних профілів для зберігання уподобань, історії пошуку та інших налаштувань. Зазначені риси роблять цифрові бібліотеки надзвичайно потужним інструментом для зберігання, організації та доступу до інформації у сучасному цифровому світі.

Сьогодні працівники ОУНБ ім. Д. І. Чижевського оцифрували 86 видань від XVIII до початку XX ст. Цифрова бібліотека представлена трьома тематичними групами оцифрованих документів. Розглянемо їх детальніше.

Перша група *«Електронний музей книги»* містить такі рубрики:

- Рукописи XV-XX століть: Євангеліє. Кінець XIV – початок XV ст. [Москва?]; Апокаліпсис з тлумаченням Андрія Кесарійського, лицьовий; М. В. Гоголь. Роздуми про Божественну літургію; рукописи художніх творів російських письменників; «Октай пропевный». Представлені рукописи надійшли до відділу рідкісних та цінних видань бібліотеки у 1994 році з колекцією О. Ільїна.

Опис рукописів здійснюється за такими параметрами: назва; час; мова; формат; розміри; обсяг в аркушах; матеріал письма; тип письма; кількість рядків; матеріал виготовлення; тип письма; характеристика сторінки; філіграні; художнє оформлення; оправа; стан збереження; зміст; маргіналії; додаткові відомості; архівні дані.

- Колекція Олександра Ільїна, що включає кунсткамеру колекціонера

та Колекція «Сюжет ненаписаної повісті», яку уклав у 1996 р. Павло Босий. Про відомого колекціонера читачі дізнаються з оцифрованих копій документів, публіцистичних розвідок вітчизняних та зарубіжних дослідників.

- Колекція польської книги. Ця колекція складається з виданих у Польщі стародруків та рідкісних книг XVIII – початку XX століття. Вона також включає видання польською мовою, опубліковані в різних містах Європи. Особливу цінність становлять екземпляри з приватної бібліотеки К. Шимановського, серед яких є мистецькі альбоми, художні та історичні твори.

- Мистецтво книги. У цьому розділі представлено оцифровані тексти, зокрема наукова праця М. Пирогова «Anatomia chirurgica truncorum arterialium atque fasciarum fibrosarum» 1837 р.; рукописи художніх творів др. пол. XIX ст.; Патерик Печерський 1661 р.; «Похвала глупоті» Еразма Роттердамського з ілюстраціями Шарля Ейзена. Цінним для митців є зразок французької книги епохи рококо.

- Земляки. Даний розділ пропонує оцифровані особисті документи та публіцистичні матеріали про відомих людей нашого краю. Це, зокрема учені, філософи, громадські діячі, правознавці, письменники.

Цінність Електронного музею книги полягає в його здатності зберігати, систематизувати та робити доступними рідкісні та цінні книжкові колекції для широкої аудиторії. Такий музей дозволяє зручно переглядати й досліджувати книги, незалежно від географічного розташування користувача, зберігаючи при цьому оригінали від пошкоджень. Він також сприяє популяризації культурної та історичної спадщини, полегшуючи доступ до знань і розширюючи можливості для наукових досліджень.

Друга група «*Бібліографії*» містить Бібліографічні покажчики, як тематичні, так і персональні, укладені до ювілейних дат, починаючи з 2001 року і до сьогодні: «С. Русова», «Кропивницький Марко» (комплекс БП); «М. Садовський»; «В. Винниченко». Є також покажчики публікацій видатних земляків – С. Барабаш, Л. Куценка, С. Шевченка та інших.

Тематичні бібліографічні покажчики розкривають широкий спектр суспільного життя містян: «Волонтерський рух на Кіровоградщині (2017)»; «Театральні митці Кіровоградщини другої половини XX століття (2017); Екологія рідного краю (2019); Сторічний марафон «Зорянки» (2022); Народна медицина Кіровоградщини (2023) та ін.

Третя група «*Краєзнавство Кіровоградщини*» містить Історичний календар Кіровоградщини Люди. Події. Факти, який випускається з 2006 року. Упорядник – Володимир Миколайович Босько. Щорічний Календар укладено до ювілеїв відомих земляків. Представлено також вичерпну інформацію про пам'ятні події нашого краю.

Важливість бібліографічних та тематичних покажчиків полягає в їх здатності систематизувати та впорядковувати інформацію, полегшуючи доступ до конкретних джерел і тем. Вони служать корисним інструментом

для дослідників, студентів та науковців, допомагаючи швидко знаходити потрібну літературу та ефективно організовувати дослідницьку роботу.

Усе зазначене вище переконує в тому, що цифрові бібліотеки мають великі перспективи з огляду на технологічні, соціальні та освітні тенденції.

Окреслимо ключові напрямки їх розвитку.

- Інтеграція з штучним інтелектом (ШІ). Даний напрямок передбачає використання ШІ для автоматичного класифікування та організації матеріалів. ШІ може допомогти створювати більш точні та персоналізовані рекомендації для користувачів, а також поліпшує пошукові запити та аналіз текстів для точнішого та швидшого отримання потрібної інформації.

- Розширення мультимедійних можливостей. Віртуальна та доповнена реальність (VR/AR); створення інтерактивних навчальних матеріалів та віртуальних турів бібліотеками.

- 3D-контент: зберігання та доступ до тривимірних моделей артефактів, архітектурних споруд та інших об'єктів.

- Розвиток інтерфейсів та користувацького досвіду. Цей напрямок спрямований на ефективну взаємодію користувачів з бібліотечними ресурсами через зручні та інтуїтивно зрозумілі інтерфейси.

- Розширення функціональності мобільних додатків для доступу до бібліотек з будь-якого пристрою.

- Поширення практик відкритого доступу до наукових та освітніх ресурсів. Збільшення кількості матеріалів, що розповсюджуються під відкритими ліцензіями.

- Використання хмарних платформ для зберігання та управління бібліотечними ресурсами. Забезпечення надійності та безперервності доступу через розподілені мережі зберігання даних.

- Розробка програм для забезпечення доступу до цифрових бібліотек для людей з обмеженими можливостями. Доцільно зауважити, що в ОУНБ ім. Д. І. Чижевського діє програма доступу до екрану Windows, як JAWS (Job Access With Speech), яка допомагає користувачам з вадами зору.

- Інтеграція цифрових бібліотек у навчальні програми для підтримки навчання та наукових досліджень.

- Застосування сучасних методів захисту даних від кіберзагроз.

- Реалізація міжнародних проектів для створення глобальних цифрових бібліотек.

- Стандартизація даних, що включає розробку та впровадження єдиних стандартів для обміну та зберігання цифрових ресурсів.

Підсумовуючи, зазначимо, що розвиток цифрових бібліотек надає можливість значно розширити доступ до знань та інформації, покращити якість навчання та досліджень, а також забезпечити збереження культурної та наукової спадщини для майбутніх поколінь.

Джерела та література:

1. Бруй О. М. Міжнародні стандарти для створення електронних каталогів: програма навчального модулю підвищення кваліфікації працівників бібліотек. 2018. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/24924>.
2. Горовий В. Бібліотечні орієнтири в глобальних інформаційних обмінах. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2020. Вип. 58. С.11–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2020_58_3
3. Горова С. В. Особа в інформаційному суспільстві: виклики сьогодення. Наук. ред. О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017. 467 с.
4. Желай О. П. Електронний сервіс сучасної бібліотеки: *монографія*. Желай Оксана ; наук. ред. В. М. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Київ, 2021. 208 с.
5. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства: *монографія*. О.С. Онищенко та ін.; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2011. 247 с.
6. Бібліотечна орбіта Кіровоградщини [Текст] : *збірник статей*. Упоряд. Н. Ф. Калашнікова. Кропивницький : Комунальний заклад «Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д.І. Чижевського», 2021. Вип. 13. Видавець Лисенко В.Ф. 2021. 204 с. <https://library.kr.ua/wp-content/uploads/2022/05/orbita13.pdf>.